

УДК 811.133.1'367'342.8

ДИНАМІКА КОГЕЗІЇ ТА СЕПАРАТИЗАЦІЇ У СИНТАКСИСІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. УЕЛЬБЕКА «ЕЛЕМЕНТАРНІ ЧАСТИНКИ»)

Станіслав О. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті схарактеризовано динаміку синтаксичної когезії та сепаратизації у французькій постмодерністській прозі. Дослідження встановило, що синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту складає можливість одночасного поєднання когезії та сепаратизації в одному текстовому фрагменті. Проведений аналіз ствердив діалектичний шлях розвитку синтаксичних зв'язків сучасної французької мови у напрямку поліфонії, полістилістики, плюралізму тощо.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, когезія, сепаратизація, література постмодернізму, рівень динаміки.

Stanislav O. V. Динамика когезии и сепаратизации в синтаксисе постмодернистского художественного текста (на материале романа М. Уэльбека «Элементарные частицы»). В статье рассматривается динамика синтаксической когезии и сепаратизации во французской постмодернистской прозе. Исследование установило, что синтаксическую специфику постмодернистского художественного текста составляет возможность одновременного использования когезии и сепаратизации в одном текстовом фрагменте. Проведенный анализ засвидетельствовал диалектический путь развития синтаксических связей современного французского языка в направлении полифонии, полистилистики, плюрализма.

Ключевые слова: синтаксическая связь, когезия, сепаратизация, литература постмодернизма, уровень динамики.

Stanislav O. V. The dynamics of cohesion and separation in the syntax of postmodern artistic text (based on the novel by Michel Houellebecq «The Elementary Particles»). In the presented scientific research the problem of dynamics of syntactic connections in the text fabric of the French postmodern work is considered. On the material of Michel Houellebecq novel «The Elementary Particles», the features of cohesion and separation in the syntax of contemporary French language are analyzed.

As the research testified, textual fragments of the postmodern work harmoniously combine different means of communication. On the one hand, we note the syntactic integrity, the completeness of the structure, the hierarchical subordination of parts within the whole, causative-consecutive coherence, accuracy, logic, rationalism (cohesion), on the other hand fragmentation, collage, subjectivity of expression, irrationalism, and dismemberment of syntactic structures (separation). Cohesion claims the classical (normative, hierarchical) type of syntax; separation reflects the principles of the actual type of syntax. It is established that the syntactic structure of postmodern text enables the combination of opposite means of communication (cohesion and separation) based on their equilibrium, equivalent content and meaning. Thus, the syntactic fabric of French postmodern prose is a combination of the classical (normative) and actual types of syntax.

The analysis of the material motivates the isolation of the neutral level of the dynamics of cohesion and separation in the syntactic fabric of the postmodern text and affirmed the dialectical path of their development.

It is substantiated that the balanced, restrained manner of Michel Houellebecq writing in «The Elementary Particles» was an ideal form for creating a picture of the modern mercantile world, and the combination of cohesion and separation as syntactic means of communication enabled the implementation of creative ideas of the author on the syntactic and stylistic level. Consequently, in the culture of postmodernism, different pictures of the world are displayed, different types of thinking develop, new reality is created, a new language of culture, and a new text.

Key words: syntactic connection, cohesion, separation, postmodernism literature, level of dynamics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У фокусі нашого розгляду – два протилежні за синтаксичною формою, граматичним вираженням, функціональним значенням різновиди синтаксичного зв'язку сучасної французької мови – когезія та сепаратизація. Когезія – різновид синтаксичного

зв'язку, який на основі формальних, логічних, традиційно-граматичних (експліцитних) та контекстуальних (імпліцитних) засобів сполучуваності висловлень у надфразній єдності, тексті забезпечує їхню семантичну й комунікативну цілісність. Під сепаратизацією розуміємо особливий синтаксичний зв'язок, що виникає в межах синтаксичної структури, яка побудована за допомогою розділення одного висловлення на кілька самостійних, що є інтонаційно та графічно відокремленими, проте єдиними за змістом. Ознака сепаратизова-

© Станіслав О. В. Динаміка когезії та сепаратизації у синтаксисі постмодерністського художнього тексту (на матеріалі роману М. Уельбека «Елементарні частинки»)

ної структури – те, що її основа (базисна частина) не відображає всієї повноти змісту висловлення, яке поступово, у міру формування наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного висловлення [2, 77].

За законами діалектики будь-який феномен, явище, процес, засіб розвиваються, оновлюються, видозмінюються, перебувають у постійному русі, можуть руйнуватися і зникати. Як наслідок, вони проходять кілька рівнів розвитку, знаходяться у різних функціональних станах (активному, пасивному), динаміці (сильній, слабкій, нейтральній).

Відтак, аналіз динаміки когезії та сепаратизації в синтаксичній тканині літературних творів різних художніх спрямувань, функціональних стилів, реєстрів окреслюється актуальною проблемою для наукових пошуків. Дослідження динаміки когезії та сепаратизації в сучасній французькій мові вможливує глибше розуміння системи мови, літератури, культури загалом, їхнього взаємовпливу та взаємозумовленості розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синтаксичні зв'язки в романістиці глибоко й усебічно досліджували О. О. Андрієвська, Л. Г. Веденіна, В. Г. Гак, Л. І. Ілія, М. М. Попович, А. М. Рочняк, О. О. Соломарська, О. В. Станіслав, Л. І. Ступакова, Н. О. Шигаревська, Н. Г. Філоненко, J.-M. Adam, Ch. Bally, F. Brunot, D. Cohen, J. Damourette, J. Dubois, Y. Frei, A. Martinet, F. Saussure, A. Sauvageot, A. Séchehaye, L. Tesnière та ін.

Встановлено, що когезія у сучасній французькій літературі реалістичного напрямку, перебуваючи в сильній функціональній позиції, окреслилася як синтаксичний зв'язок, що вбезпечує логічність, послідовність художнього викладу, ієрархічну сполучуваність синтаксичних елементів у межах цілісної структури, граматичну та семантичну завершеність висловлення, надфразної єдності, тексту в цілому; когезія стверджує класичний тип синтаксису [4; 6; 8].

Проведені дослідження засвідчують, що сепаратизація у французькій літературі модернізму початку ХХ ст. має високий рівень новизни та виразності, виступає у сильній функціональній позиції, є важливим синтаксично-стилістичним засобом, що виражає суб'єктивність, алогічність, фрагментарність, афективність висловлень; віддзеркалює принципи актуалізувального типу синтаксису [1, 170; 2, 77 – 83; 5; 7; 9].

Метою представленої наукової розвідки є вивчення динаміки синтаксичних зв'язків (когезії та сепаратизації) у текстовій тканині французького постмодерністського твору.

Проаналізуємо особливості синтаксичних зв'язків на матеріалі постмодерністського роману Мішеля Уельбека (Michel Houellebecq) «Елементарні частинки» («Les particules élémentaires», 1998). Твір належить автору нової генерації, одному з найбільш суперечливих, неординарних,

екстравагантних і водночас найбільш яскравих та читаних у світі французьких письменників останніх десятиліть.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Елементарні частинки» М. Уельбека оповідають історію про двох зведених братів Брюно й Мішеля, яких у дитинстві залишили безвідповідальні батьки-хіппі. В образі Брюно М. Уельбек підняв проблему сексуальної свободи, що нерозривно пов'язана з культом тіла, яке повинно бути завжди молодим, здоровим, красивим, тобто сексуально привабливим. Усі, хто не підпадав під ці характеристики, опинялись ізольованими. Відповідно до такої філософії, сучасна людина стає беззахисною перед обличчям фізичних недоліків і старіння [3, 231–236].

Мішель став молекулярним біологом, котрий перебував у хронічній депресії й закінчив життя самогубством на ірландському узбережжі. Він залишив по собі проект щодо створення нового різновиду раціональних людських клонів, із якими пов'язують єдину надію на порятунок людства від самознищення.

На перший погляд, «Елементарні частинки» – це беземоційна, байдужа проза про зламані людські долі, клінічні описи еротичних сцен, депресивний стан героїв, владу грошей, цинізм і т. ін. Насправді ж, це історія про молодих людей, котрі стали жертвами «культури», «цінностей» 60-х рр., коли відбулися суттєві зрушення в житті суспільства, соціальна, сексуальна, а також світоглядна революції. Як стверджував сам автор, ми живемо у світі, де немає зв'язків; ми – лише поодинокі, роз'єдані частинки, індивідууми суспільства. У сучасній Франції бачення світу як атомарного, наповненого такими елементарними частинками простору, що існує поза нацією, історією, родиною, є актуальним.

Важливо зазначити, що М. Уельбек у своїй літературній творчості продовжив кращі традиції романістів минулих віків й одночасно у стилі часу творив новітній тип художнього тексту. Постмодерніст М. Уельбек уможливив поєднання в одному творі елементів різних літературних жанрів: соціальної сатири, іронії, пародії, наукової-фантастики, роману-сповіді, роману-роздуму, ознак типового реалістичного роману, гіперболізованого натуралізму тощо.

Дослідниками мовних проблем Л. Вітгенштайном та М. Хайдеггером було обґрунтовано, що мова пропонує власну картину світу, визначаючи межі того, що може й що не може бути висловленим. Відтак мова детермінує і те, у який спосіб це може бути сказано. Поділяючи цю думку, визначимо особливості синтаксичних засобів зв'язку в структурі синтаксису постмодерністського тексту. Розглянемо фактичний матеріал. Наприклад:

À l'époque où vecut Djerzinski, on considerait le plus souvent la philosophie comme dénuée de toute importance pratique, voire l'objet 1. En réalité, la vision du monde la plus couramment adoptée, à

un moment donné, par les membres d'une société détermine son économie, sa politique et ses mœurs 2.

Les mutations physiques – c'est-à-dire les transformations radicales et globales de la vision du monde adoptée par le plus grand nombre – sont rares dans l'histoire de l'humanité 3. *Par exemple, on peut citer l'apparition du christianisme* 4.

Dès lors qu'une mutation métaphysique s'est produite, elle se développe sans rencontrer de résistance jusqu'à ses conséquences ultimes 5. *Elle balaie sans même y prêter attention les systèmes économiques et politiques, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, aucune force humaine ne peut interrompre son cours – aucune autre force que l'apparition d'une nouvelle mutation métaphysique* 6.

On ne peut pas spécialement dire que les mutations métaphysiques s'attaquent aux sociétés affaiblies, déjà sur le déclin 7. *Lorsque le christianisme apparut, l'Empire romain était au faite de sa puissance ; suprêmement organisé, il dominait l'univers connu ; sa supériorité technique et militaire était sans analogue ; cela dit, il n'avait aucune chance* 8. *Lorsque la science moderne apparut, le christianisme médiéval constituait un système complet de compréhension de l'homme et de l'univers, il servait de base au gouvernement des peuples, produisait des connaissances et des œuvres, décidait de la paix comme de la guerre, organisait la production et la répartition des richesses ; rien de tout cela ne devait l'empêcher de s'effondrer* 9 [1, 2].

Наведений уривок – філософствування оповідача на тему розвитку світових цивілізацій, неминучу зміну фаз еволюції людства та їхні наслідки для розвитку світової історії. Із погляду структурно-композиційних синтаксичних особливостей тексту, перед нами – зразок цілісного, завершеного висловлювання, як у плані структури, так і змісту. Перше речення (*À l'époque où vécut Djerzinski, on considèrait le plus souvent la philosophie comme dénuée de toute importance pratique, voire l'objet*) – зачин, синтаксичний центр: уводить нову тему, визначає ідейно-семантичне значення фрагмента, вказує на часові зв'язки. Наступні речення розвивають основну думку зачину, характеризуються вираженням причинно-наслідковим зв'язком, логічною будовою, ієрархічною залежністю, що уможливує когезію речень.

Аналіз засвідчує, що речення в структурі висловлення сполучені комбінованим типом когезії; відзначаємо використання як паралельної, так і послідовної зв'язності речень. Так, 1, 2, 3 речення сполучені між собою паралельно. 3 і 4 – з'єднані послідовно: вставне слово *Par exemple* на початку четвертого речення вказує на тісний зв'язок між реченнями та на подальший розвиток думки, її аргументацію. Висловлена в п'ятому реченні думка (*Dès lors qu'une mutation métaphysique s'est produite, elle se développe sans rencontrer de résistance jusqu'à ses conséquences*

ultimes – Якщо метафізична мутація почалася, то її нічим не зупинити, поки вона не вичерпає всі свої можливості) отримує свій логічний розвиток у шостому, в якому вказується результат, наслідок дії (*Elle balaie sans même y prêter attention les systèmes économiques et politiques, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, aucune force humaine ne peut interrompre son cours – aucune autre force que l'apparition d'une nouvelle mutation métaphysique – Вона змітає економічні й політичні системи, естетичні канони, соціальні ієрархії без усякого жалю. Ніяка людська сила не може її зупинити – такою силою може стати лише нова метафізична мутація*). Як бачимо, речення сполучені послідовним типом когезії. Аналогічні типи зв'язку речень простежуємо у наступному абзаці: шосте речення – висловлена теза щодо становлення, розвитку, а потім занепаду тієї чи іншої суспільної метафізичної мутації; восьме, дев'яте – обґрунтування, наведення доказів, прикладів, що стверджують незворотність цього процесу. Отже, характеристики структурно-композиційної зв'язності речень в аналізованому уривку вказують на загальну раціональну основу побудови висловлення та стверджують ієрархічний тип синтаксису.

Когезійну зв'язність речень уможливають також експліцитні й імпліцитні засоби зв'язку. Серед експліцитних граматичних засобів назвемо використання лексем на позначення часових ознак: *à l'époque, dès lors que, lorsque*, слів-замінників, субститутів: *la mutation métaphysique – elle*, тематичної лексики на суспільно-політичну проблематику: *les membres d'une société, l'économie, la politique, les mœurs, les mutations physiques, le christianisme, la mutation métaphysique, les jugements esthétiques, les hiérarchies sociales, le gouvernement des peuples*. Серед імпліцитних засобів когезії виокремлюються стилістичні антоніми (*la paix – la guerre*), лексичні повтори ключових слів (*une mutation métaphysique*, наприклад), епітети (*les transformations radicales et globales, les sociétés affaiblies, la supériorité technique et militaire était sans analogue*), синтаксичний паралелізм (*Lorsque le christianisme apparut [...]. Lorsque la science moderne apparut [...]*) з анафоричним повтором та ін., що слугують загальній зв'язності висловлення.

Отже, аналізований фрагмент постмодерністської прози виявив наявність ключових ознак ієрархічного, кодифікованого типу синтаксису сучасної французької мови, який асоціюється з когезійною зв'язністю речень. Дослідження ствердило, що когезія за допомогою своїх комбінаторних можливостей уможливує логічність, послідовність художнього викладу, чітку композицію та завершеність висловлення в цілому.

М. Уельбек-постмодерніст на кшталт письменників-екзистенціалістів у своїх творах приділяв багато уваги сучасній людині, яка відчувала виразну абсурдність навколишнього світу й через

це перебувала у стані відчаю, самотності та відчуження. Розглянемо наступний фрагмент:

Depuis des années, Michel menait une existence purement intellectuelle. Les sentiments qui constituait la vie des hommes n'étaient pas son sujet d'observation ; il les connaissait mal [...].

Lui-même ne demandait qu'à aimer, du moins il ne demandait rien. Rien de précis. La vie, pensait Michel, devrait être quelque chose de simple ; quelque chose que l'on pourrait vivre comme un assemblage de petits rites, indéfiniment répétés. Des rites éventuellement un peu niais, mais auxquels, cependant, on pourrait croire. Une vie sans enjeux, et sans drames. Mais la vie des hommes n'était pas organisée ainsi. Parfois il sortait, observant les adolescents et les immeubles. Une chose était certaine : plus personne ne savait comment vivre. Enfin il exagérerait : certains semblaient mobilisés, transportés par une cause, leur vie en était comme alourdie de sens [...] (1, 57).

Наведений приклад – екзистенції Мішеля про сутність життя. Уривок побудовано на основі розгорнутої антитези. Герой порівнює, протиставляє своє інтелектуальне життя, яке позбавлене всяких емоцій та почуттів, життю, сповненому драм, проблем інших молодих людей, котрі були організовані, зайняті конкретними справами, а їхнє життя наповнене змістом.

Передусім, укажемо на використання експліцитних засобів когезійного зв'язку, які уможливають логічне, послідовне сполучення речень та відображають принципи ієрархічного типу синтаксису. Серед експліцитних засобів зв'язності вирізняємо слова-замінники, субститути (*Michel – lui-même; les adolescents – certains*), маркери часових зв'язків (*depuis des années, parfois, enfin*), абстрактну лексику (*la vie, l'existence, les enjeux, les drames, le sens, aimer, croire, exagérer, sembler*). Однак, дослідження засвідчує, що в розглянутому фрагменті головне когезійне значення відіграють імпліцитні засоби зв'язку: стилістичні антоніми (*les sentiments – une existence intellectuelle; une vie simple, une vie sans enjeux, et sans drames – la vie alourdie de sens*), стилістичні синоніми (*une existence – une vie; des hommes – des adolescents – certains*), сілепс (*il sortait, observant les adolescents et les immeubles*) як синтаксичне поєднання семантично неоднорідних елементів у вигляді однорідних членів речення (*sposteriğav za molodđu y budinkami*). На особливий акцент заслуговують різноманітні повтори. В аналізованому уривку відзначаємо п'ятиразовий повтор семантично значущого слова *une vie*, стилістичний частковий повтор (*une vie, vivre*), які на змістовому, імпліцитному рівні зв'язують усе висловлення, стверджуючи значення синтаксичної когезії.

У ході аналізу спостережено, що структурно-композиційну цілість висловлення частково порушують розчленовані синтаксичні структури (*Lui-même ne demandait qu'à aimer, du moins il ne demandait rien. Rien de précis – Він сам хомів би*

лише любити, у всякому разі він не бажав нічого іншого. Нічого певного). Сепаратизована фраза *Rien de précis* має уточнювальне значення, побудована за принципом синтаксично-стилістичного повтору – епанафори. Її логічно-нейтральний характер вираження зумовлений загальною безпристрасною тональністю оповіді, рівним стилем художнього викладу, стриманою стилістичною забарвленістю тексту в цілому. Отже, констатуємо таку якісну ознаку сепаратизації як її нейтральний характер у літературі постмодернізму. Варто наголосити, що нейтральність сепаратизації полягає не в утраті афективності, стилістичного забарвлення, функціонального значення тощо, а в її змінній, новітній якості.

Як засвідчує проведена розвідка, в одному текстовому фрагменті поєднані різні засоби зв'язку, і когезія, і сепаратизація. Зорієнтованість синтаксичних структур на зв'язність (когезію) та на розчленування (сепаратизацію) разом складає синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту. Постмодерністський текст уможливив поєднання протилежних засобів зв'язку на основі їхнього рівноважного, рівноцінного змісту та значення.

Підкреслимо, що не дуже емоційна, урівноважена, стримана манера художнього письма М. Уельбека в «Елементарних частинках» окреслилась ідеальною формою для створення картини сучасного меркантильного світу, а поєднання когезії й сепаратизації як синтаксичних засобів зв'язку уможливило реалізацію творчих задумів автора на синтаксично-стилістичному рівні.

Отже, в одному текстовому фрагменті поєднуються різні синтаксичні засоби зв'язку (і когезія, і сепаратизація), які характеризуються синтаксично-стилістичною рівнозначністю в постмодерністському тексті. Проведений аналіз умотивовував виокремлення нейтрального рівня динаміки когезії та сепаратизації в синтаксичній тканині постмодерністського тексту; ствердив діалектичний шлях їхнього розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтвердило, що синтаксичну специфіку постмодерністського художнього тексту складає можливість одночасного поєднання когезії та сепаратизації в одному текстовому фрагменті. З одного боку, відзначаємо синтаксичну цілісність, завершеність структури, ієрархічну підпорядкованість частин у межах цілого, причинно-наслідкову зв'язність, точність, логічність, раціоналізм, з другого – фрагментарність, колажність, суб'єктивність вираження, ірраціоналізм, розчленованість синтаксичних структур.

У ході аналізу було встановлено, що текстова тканина постмодерністської літератури поєднує у собі як ієрархічний, так і актуалізувальний типи синтаксису. Синтез двох протилежних типів синтаксису: 1) ствердив їхній діалектичний шлях еволюції; 2) вказав на появу нового типу художньої

прози, в якому органічно співіснують риси обох типів синтаксису; 3) визначив загальний вектор новітнього естетичного мислення в напрямку поліфонії, полістилістики, плюралізму, усвідомленні цілісності світу та взаємозв'язку його частин. Проведена наукова розвідка засвідчила, що в культурі постмодернізму відображаються різні картини світу, розвиваються різні типи мислення,

створяться нова реальність, нова мова культури й новий текст.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з аналізом синтаксичних зв'язків (когезії та сепаратизації) в різних функціональних стилях (публіцистичному, науковому), в різних типах дискурсу (рекламному, політичному) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А. А. Синтаксис современного французского языка. Киев. 1973. 190 с.
2. Андриевская А. А. Явление «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы. Филологические науки. 1969. № 3. С. 77–83.
3. Дерев'янченко Н. В. Джерела формування світогляду Мішеля Уельбека. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологічна». Харків, 2014. Вип. 71. С. 231–236.
4. Рочняк А. М. Структурно-семантична єдність тексту і способи її реалізації: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05. Львів, 1984. 20 с.
5. Станіслав О. В. Виникнення та функціонування сепаратизованих конструкцій у літературі французького модернізму (на матеріалі творів Г. Аполлінера, А. Бретона, А. Жида, А. Камю, Ж.-П. Сартра). Наукові записки. Вип. 118. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2013. С. 460–464.
6. Станіслав О. В. Когезія як вияв синтагматичного типу синтаксису (на матеріалі французької мови). Наукові записки. Вип. 136. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2015. С. 312–317.
7. Станіслав О. В. Сепаратизація як прояв актуалізуючого типу синтаксису (на матеріалі сучасної французької мови). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». Луцьк: РВВ «Вежа» СНУ ім. Лесі Українки, 2015. №3 (304). С. 266–271.
8. Станіслав О. В. Перший рівень динаміки синтаксичної когезії у сучасній французькій мові (на матеріалі художньої оповіді). Сучасні дослідження з іноземної філології. Вип. 14. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2016. С. 207–215.
9. Ступакова Л. И. Явление парцелляции в языке современной французской прессы: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05. Киев, 1974. 18 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Houellebecq M. Les particules élémentaires. Paris: Minuit, 2001. 161 p.